

Narodziny systemu ubezpieczeniowego świadczeń emerytalnych w rolnictwie na przełomie lat 80.

Katarzyna Maciejewska

Abstrakt

Niniejsze opracowanie ma na celu przedstawienie zasad przyznawania emerytur rolniczych i ustalania ich wysokości w okresie od 1 stycznia 1978 roku do 31 grudnia 1989 roku. Ten zakres dat nie został wybrany przypadkowo, ponieważ cechą charakterystyczną rozwiązań dla rolników w ww. latach było uzależnienie prawa do świadczenia od faktu wytwarzania produktów rolnych oraz ich sprzedaży jednostkom gospodarki społecznej. Stąd też system emerytalny nie miał charakteru powszechnego i wyłącznie socjalnego, lecz był ograniczony do towarowych producentów rolnych sprzedających swoją produkcję państwu. Rozwiązania wprowadzone w tym przedziale czasowym miały sprzyjać przebudowie rolnictwa. Cele związane z przekazaniem gospodarstwa zmierzały w ujęciu historycznym od socjalizacji własności rolniczej (do 1989 roku), przez niezależne od uwarunkowań ustrojowych założenia poprawy socjalno-bytowej rolników indywidualnych, do zmiany struktury obszarowej na wsi i wspierania zmiany pokoleniowej w rolnictwie. W podsumowaniu przedstawiono najważniejsze wnioski płynące z badań.

Słowa kluczowe: domownik, fundusz emerytalno-rentowy, gospodarstwo rolne, rolnik, ubezpieczenia społeczne, zaopatrzenie emerytalne.

Katarzyna Maciejewska, dr, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Łódzki.

Wstęp

Obecnie obowiązujący model systemu ubezpieczenia społecznego rolników ukształtowała Ustawa z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników¹, która weszła w życie 1 stycznia 1991 roku. W Polsce, podobnie jak w innych krajach Unii Europejskiej, ludność rolnicza była ostatnią grupą społeczno-zawodową, która została objęta ubezpieczeniem społecznym. Proces tworzenia się systemu ubezpieczenia społecznego rolników trwał wiele lat i można wyodrębnić w nim trzy zasadnicze etapy. Pierwszy okres obejmował lata 1962–1977, wówczas renta przysługiwała rolnikom w zamian za ziemię przekazaną na własność państwa. Drugi etap tworzenia ubezpieczeń społecznych rolników w Polsce datuje się na lata 1977–1990. Cechą charakterystyczną rozwiązań dla rolników w tym okresie było uzależnienie prawa do świadczenia od faktu wytwarzania produktów rolnych oraz ich sprzedaży jednostkom gospodarki uspołecznionej. Trzeci etap zapoczątkowany w 1991 roku był kolejną próbą generalnego rozwiązania problemu ubezpieczenia społecznego tej grupy społeczno-zawodowej, a prawo do świadczeń zostało uzależnione od opłacania składek².

Niniejsze opracowanie prezentuje drugi etap tworzenia ubezpieczeń społecznych rolników w Polsce, który datuje się na lata 1977–1990³. Jak już wspomniano, cechą charakterystyczną rozwiązań dla rolników w tym okresie było uzależnienie prawa do świadczenia od faktu wytwarzania produktów rolnych oraz ich sprzedaży jednostkom gospodarki uspołecznionej. Przepisy ustaw z 1977 roku oraz 1982 roku zapewniały rolnikom indywidualnym oraz ich rodzinom emerytury i renty z tytułu starości lub inwalidztwa, a także inne świadczenia: chorobowe, wypadkowe i rodzinne. Celem przytoczonych ustaw⁴ była realizacja zadań związanych z tzw. socjalistyczną przebudową rolnictwa, w ramach której realizowane były różne cele, w tym cel:

1. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.
2. A. Lejk-Kępka, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych oraz ustalania wysokości tych świadczeń. Krótki rys historyczny*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2002, nr 4(16), s. 6.
3. Niniejsze opracowanie jest jednym z serii artykułów, przedstawiających kolejne etapy zmian w procesie budowy systemu ubezpieczeń społecznych rolników w Polsce i koresponduje z artykułem opublikowanym w poprzednim numerze Czasopisma. Por. „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2020, nr 2(74), s. 75–94. Kolejny artykuł przygotowany do publikacji w nadchodzącym numerze Czasopisma, zatytułowany „Reformowanie systemu ubezpieczeń emerytalnych w rolnictwie – rola KRUS po zmianach ustrojowych”, będzie kontynuacją opisu naukowego zmian w trzecim etapie.
4. Ustawa z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. 1977 nr 32 poz. 140, zwana dalej ustawą z 1977 roku; Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1982 nr 40 poz. 268.

Narodziny systemu ubezpieczeniowego świadczeń emerytalnych

- socjalny (zapewnienie emerytur, rent i innych świadczeń rolnikom, którzy przekazali gospodarstwo następcy lub państwu),
- gospodarczy (uzależnienie prawa do świadczeń i ich wysokości od wytworzonej i sprzedanej produkcji jednostkom gospodarki uspołecznionej),
- strukturalny (przeciwdziałanie rozdrabnianiu gospodarstw rolnych),
- wymiany pokoleniowej (wymóg przekazania gospodarstwa następcy posiadającemu kwalifikacje),
- transformacji ustrojowej rolnictwa (preferowanie przekazywania gospodarstw na rzecz państwa).

Celem niniejszego artykułu jest poznanie i ocena procesu ewolucji zabezpieczenia społecznego rolników w okresie od 1 stycznia 1978 roku do 31 grudnia 1990 roku.

Pytanie badawcze brzmi: czy tworzenie systemu zabezpieczenia emerytalnego rolników zależy głównie od polityki społecznej i gospodarczej państwa oraz jaka jest skuteczność historycznych i współczesnych regulacji ubezpieczeniowych w kształtowaniu prawa do świadczeń emerytalnych dla rolników?

Ustawa z 27 października 1977 roku o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin

Tworzenie rzeczywistego systemu ubezpieczenia społecznego rolników zapoczątkowała Ustawa z 27 października 1977 roku o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin⁵. Wprowadziła ona obowiązek ubezpieczenia społecznego dla rolników indywidualnych oraz obowiązek opłacania składek na to ubezpieczenie⁶.

W świetle art. 75 ust. 1 pkt 1 ustawy z 1977 roku rolnik to osoba, która była właścicielem lub posiadaczem gospodarstwa rolnego o powierzchni powyżej 0,5 ha gruntów rolnych i leśnych, pod warunkiem, że nie była objęta ubezpieczeniem społecznym na podstawie przepisów o ubezpieczeniu społecznym członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych i spółdzielni kółek rolniczych oraz ich rodzin. Ubezpieczenie społeczne rolników na podstawie tej ustawy było obowiązkowe i pociągało za sobą obowiązek opłacania składki z tego tytułu (art. 38 ustawy z 1977 roku). Na wysokość składki wpływała wartość przychodu szacunkowego z gospodarstwa

5. Ustawa z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. 1977 nr 32 poz. 140, zwana dalej ustawą z 1977 r.

6. Rolnicy co prawda już na początku lat sześćdziesiątych otrzymywali świadczenia emerytalne (tak zwane renty starcze), ale miały one bardziej charakter ekwiwalentu pieniężnego za przekazane gospodarstwo niż charakter ubezpieczeniowy.

rolnego za dany rok podatkowy. Składka na Fundusz Emerytalny Rolników z prowadzonego gospodarstwa wynosiła 8,5% przychodu szacunkowego. Jednakże istniała dolna i górna granica składek. Rozpiętość pomiędzy nimi była aż 40-krotna.

W rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 9 grudnia 1977 roku w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin⁷ wyróżniono gospodarstwa rolne, w których skład wchodzi wyłącznie działki specjalne. Dla takich jednostek podstawę wymiaru składki stanowił dochód szacunkowy (§ 24 ust. 1), który wynosił 5,0% dochodu z działów specjalnych – jednak nie mniej niż 600 zł i nie więcej niż 24 000 zł rocznie. W rozporządzeniu tym ponadto sprecyzowano rodzaj oraz rozmiar upraw roślin i produkcji zwierzęcej stanowiących działki specjalne, a normy dochodu szacunkowego z tych działów określał załącznik do rozporządzenia (art. 24 ust. 3 w związku z załącznikiem do rozporządzenia). Z przedstawionych przepisów wynikało, że na gruncie ustawy z 27 października 1977 roku prowadzenie działki specjalnej było dopuszczalne, jednak z pewnym zastrzeżeniem, jeżeli działalność ta była prowadzona na terenie gospodarstwa rolnego o powierzchni powyżej 0,5 ha gruntów rolnych i leśnych. Z § 24 rozporządzenia Rady Ministrów z 9 grudnia 1977 roku wynikało, że działki specjalne mogły być prowadzone wyłącznie w ramach gospodarstwa rolnego⁸.

Ustawa z 1977 roku miała trzy podstawowe cele:

- socjalny – gwarancje świadczeń emerytalno-rentowych dla rolników, którzy przekazali gospodarstwo rolne nie tylko państwu, lecz także następcy;
- produkcyjny – uzależnienie wysokości świadczeń od wartości wyprodukowanych i sprzedanych państwu produktów;
- strukturalny – mający zapobiegać rozdrabnianiu gospodarstw rolnych oraz kształtowaniu odpowiedniej struktury demograficznej wsi⁹.

Ustawa rozszerzyła krąg podmiotów, którym rolnik mógł przekazać gospodarstwo rolne, o następcę. Odstąpiła natomiast od zasady przekazania ziemi państwu w zamian za rentę. Pierwszeństwo nabycia gospodarstwa rolnego przysługiwało osobie w wieku poniżej 55 lat, która posiadała odpowiednie kwalifikacje do jego prowadzenia. Następcami mogli zostać zstępni, rodzeństwo, pasierbowie lub wychowankowie, pod warunkiem, że nie byli inwalidami I lub II grupy. Rolnik musiał

7. Rozporządzenie Rady Ministrów z 9 grudnia 1977 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. 1977 nr 37 poz. 166.

8. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 16 lipca 2014 r., III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, sygn. akt III AUa 1941/13, Portal Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Białymstoku.

9. W. Jagła, *30 lat ubezpieczenia społecznego rolników – uwagi i refleksje*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2009, nr 34, s. 42; W. Kobielski, *Kierunki zmian w systemie społecznego ubezpieczenia rolników* [w:] *Ubezpieczenie społeczne i zdrowotne w rolnictwie*, red. J. Jastrzębska, Lublin 2003, s. 23.

przekazać wraz z gruntem budynki oraz inwentarz żywy i martwy. Ustawa nakładała 10-letni zakaz podziału przekazanego gospodarstwa. Nabycie własności nieruchomości rolnej nie następowało w formie aktu notarialnego, lecz kwalifikowanej umowy pisemnej potwierdzonej przez naczelnika gminy¹⁰.

Ustawa zmieniła także w istotny sposób zasady ustalenia wysokości świadczeń emerytalno-rentowych. Głównym założeniem było uzależnienie ich od wyników pracy rolnika. Wysokość emerytury zależała od wartości sprzedanych produktów rolnych jednostkom gospodarki uspołecznionej¹¹ przez okres ostatnich 5 lat przed jego przekazaniem następcy lub państwu¹². Regulacja z 1977 roku wprowadziła 35 grup sprzedaży, w każdej grupie została określona w odpowiednim przedziale średnia roczna wartość sprzedanych produktów rolnych stanowiąca podstawę wymiaru emerytury (art. 7 ustawy z 1977 roku). W ten sposób wyznaczona była dolna i górna wysokość emerytury¹³. Dla 1. grupy sprzedaży, która odpowiadała przedziałowi od ponad 15 000 zł do 20 000 zł – przypisano wysokość emerytury w kwocie 1 500 zł¹⁴. Wraz ze wzrostem sprzedaży produktów rolnych wysokość emerytury ulegała podwyższeniu. Dla grupy 17 (sprzedaż roczna ponad 200 000 zł do 230 000 zł) emerytura wynosiła 2 650 zł, natomiast dla grupy ostatniej (35) dla sprzedaży rocznej ponad 1 000 000 zł wysokość emerytury osiągała 6 500 zł. Do wymiaru emerytury uwzględniano jedynie sprzedaż produktów rolnych o wartości do 1 000 000 zł. Sprzedaż produktów rolnych powyżej tej kwoty nie skutkowała wyższym świadczeniem.

Rolnik, który przekazał gospodarstwo rolne państwu, a nie spełniał warunku sprzedaży produktów rolnych, otrzymywał prawo do emerytury w wysokości przewidzianej dla 1. grupy sprzedaży. Ponadto miał dodatkowo zwiększaną emeryturę:

- 1) z tytułu areалу przekazanego państwu (po 200 zł za pierwszy i drugi hektar oraz po 50 zł za każdy następny hektar, nie więcej jednak niż o 700 zł),
- 2) za wartość przekazanych budynków (od 100 do 300 zł),

10. A. Lejk-Kępką, M. M. Ociepa, *Zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej. Niektóre problemy interpretacyjne*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2005, nr 4(28), s. 52.

11. Jednostki gospodarki uspołecznionej w owym czasie to były przedsiębiorstwa państwowe, spółdzielnie rolnicze lub przetwórstwa rolne, kółka rolnicze, państwowe lub komunalne, branżowe punkty skupu płodów rolnych lub inne niemające charakteru własności prywatnej podmioty.

12. Za produkty rolne uważano wszystkie produkty uzyskane z gospodarstw: rolnych, ogrodniczych lub hodowlanych, a także przetwory uzyskane z tych produktów, natomiast przez wartość produktów rolnych ustawa rozumiała ich wartość obliczoną na podstawie obowiązujących cen łącznie z przysługującymi rolnikowi premiami i dopłatami oraz ewentualnie z uwzględnieniem zmniejszeń i potrąceń z tytułu obniżonej jakości sprzedanych produktów.

13. A. Lejk-Kępką, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych...*, op. cit., s. 8–10.

14. Wg oficjalnego kursu z roku 1977 jeden USD kosztował 3,335 złotego dewizowego stosowanego w rozliczeniach z zagranicą. Natomiast w obrocie krajowym czarnorynkowy kurs USD był znacznie wyższy i wahał się pomiędzy 120 do 150 złotych za jednego dolara amerykańskiego, por. <https://www.google.com/search?client=firefox-bd&g=kurs+dolora+1977>.

- 3) od wartości przekazanych lasów (od 100 do 300 zł),
- 4) za zrzeczenie się prawa do bezpłatnego korzystania z lokalu mieszkalnego i pomieszczeń gospodarskich o 150 zł (art. 8 ust. 1 ustawy z 1977 roku)¹⁵.

Na mocy ustawy z 1977 roku rolnikowi przysługiwało prawo do emerytury, jeżeli spełniał łącznie następujące warunki:

- osiągnął wiek emerytalny: 65 lat mężczyzna, 60 lat kobieta;
- wytwarzał w prowadzonym gospodarstwie rolnym i sprzedawał jednostkom gospodarki uspołecznionej produkty rolne o wartości nie mniejszej niż 15 000 zł rocznie, przez okres co najmniej 25 lat mężczyzna i 20 lat kobieta, w tym nieprzerwanie przez ostatnie 5 lat prowadzenia gospodarstwa rolnego przed jego przekazaniem następcy lub państwu;
- opłacał składki na fundusz emerytalny rolników;
- przekazał następcy lub państwu gospodarstwo rolne, którego wartość nie uległa obniżeniu w okresie ostatnich 5 lat prowadzenia gospodarstwa przed jego przekazaniem, chyba że obniżenie wartości gospodarstwa nastąpiło z przyczyn niezawinionych przez rolnika (art. 2 ust. 1 ustawy z 1977 roku).

Z uwagi na to, że ewidencje sprzedaży produktów rolnych wprowadzono dopiero od 1977 roku, żaden rolnik nie spełniał warunku dotyczącego sprzedaży produktów rolnych przez okres odpowiednio 20 i 25 lat. Dlatego w ustawie przyjęto, że warunek ten zostanie spełniony, jeżeli rolnik w okresie od 1977 roku do przekazania gospodarstwa rolnego wytworzy i sprzeda jednostkom gospodarki uspołecznionej produkty rolne na kwotę nie niższą niż 15 000 zł. Od powyższej zasady wprowadzono dwa wyjątki. Pierwszy z nich odnosił się do rolników, którzy przekazali gospodarstwo rolne państwu i spełnili warunek prowadzenia go nieprzerwanie przez co najmniej 5 lat przed przekazaniem. Drugi wyjątek dotyczył rolników, którzy wytworzyli i sprzedali jednostkom gospodarki uspołecznionej produkty rolne o wartości nie mniejszej niż 15 000 zł w skali roku przez okres co najmniej 10 lat (w tym nieprzerwanie przez co najmniej 5 lat) prowadzenia gospodarstwa rolnego przed jego przekazaniem następcy. Zalicza się też okresy prowadzenia gospodarstwa rolnego przed dniem wejścia w życie ustawy (przed 1977 roku), lata pracy w innych gospodarstwach rolnych po ukończeniu 16. roku życia oraz okresy zatrudnienia w rozumieniu przepisów o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin – poprzedzające objęcie gospodarstwa rolnego¹⁶.

Nakładane wówczas na rolników minimalne normy wytwarzania i sprzedaży produktów rolnych na rzecz gospodarki uspołecznionej były narzędziem weryfikacji

15. A. Lejk-Kęпка, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych...*, op. cit., s. 10.

16. A. Lejk-Kęпка, op. cit., s. 8

uprawnień do świadczeń emerytalno-rentowych. Prawo do zaopatrzenia emerytalnego otrzymywali tylko rolnicy, którzy wytwarzali i sprzedawali produkty rolne, czyli osoby faktycznie prowadzące działalność rolniczą na określonym przez ustawodawcę poziomie.

Ustawa ta była skierowana do wszystkich posiadaczy nieruchomości rolnych o powierzchni powyżej 0,5 ha gruntów rolnych i leśnych. W grupie tej znaleźli się rolnicy jednozawodowi i dwuzawodowcy zatrudnieni poza rolnictwem i ubezpieczeni w ZUS¹⁷. Dwuzawodowcom opłacającym pełną składkę na Fundusz Emerytalno-Rentowy Rolników, w zależności od wielkości gospodarstwa, przysługiwało drugie płatne w 50% świadczenie. Z chwilą przekazania gospodarstwa rolnego wypłacane było jedno świadczenie emerytalno-rentowe, które przysługiwało obojgu małżonkom (nawet jeśli wiek emerytalny osiągnął tylko jeden z nich)¹⁸. Emerytura nie przysługiwała jednak małżonkowi, który przez ostatnie 5 lat przed przekazaniem gospodarstwa rolnego następcy lub państwu nie pracował w tym gospodarstwie i nie pozostawał z rolnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym. W omawianym przypadku drugiemu małżonkowi wypłacane było świadczenie w pełnej wysokości.

Ustawa z 1977 roku uregulowała w sposób kompleksowy warunki przekazania gospodarstwa rolnego następcom lub państwu w zamian za emeryturę lub rentę. Wprawdzie istniała możliwość nabycia uprawnień do świadczeń rentowych również przed wejściem w życie wyżej wymienionej ustawy, jednakże problematyka ubezpieczeń społecznych rolników indywidualnych została potraktowana w sposób szerszy i kompleksowy dopiero z 1 stycznia 1978 roku (tj. z chwilą wejścia w życie ustawy). Mimo wielu mankamentów nie sposób kwestionować, że regulacje z 1977 roku miały znaczenie przełomowe, ponieważ po raz pierwszy wprowadziły obowiązkowe ubezpieczenie dla rolników indywidualnych. Jednak powyższe rozwiązania nie gwarantowały poczucia bezpieczeństwa ze względu na niski poziom wypłacanych świadczeń. Systemu tego nie można było nazwać powszechnym ani jednolitym¹⁹.

Zdaniem J. Traczyka, jednego ze współtwórców ustawy, obok szeregu pozytywnych rozwiązań powyższa ustawa miała cztery zasadnicze braki:

- przyznawała jedno wspólne świadczenie obojgu małżonkom (mimo możliwości podziału emerytury na małżonków);

17. Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS) mający charakter ubezpieczyciela publicznego pełnił w owym czasie (i pełni nadal) rolę głównego operatora i administratora powszechnego systemu emerytalnego w kraju. Natomiast Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS) to drugi co do wielkości ubezpieczyciel publiczny w owym czasie, pełniący rolę operatora i administratora specjalnego, wyodrębnionego dla rolników systemu emerytalnego w kraju.

18. W. Jagła, op. cit., s. 42–43.

19. J. Łopato, *Zabezpieczenie społeczne rolników w Polsce Ludowej (1944–1989)*, Warszawa, Uniwersytet Warszawski, 1990, s. 57.

- uzależniała świadczenie emerytalne od sprzedaży produktów rolnych (np. bydła, zboża, trzody chlewnej, warzyw, owoców, drobiu) państwu;
- utrudniała bądź ograniczała dostęp do innych świadczeń (takich jak: zasiłki porodowe, macierzyńskie, rodzinne, chorobowe, inwalidztwo III grupy itp.);
- poprzez wprowadzenie ewidencji związanej z produkcją i sprzedażą stworzyła uciążliwą biurokrację zarówno dla samych rolników, jak i dla administracji państwowej oraz banków spółdzielczych²⁰.

Dodatkowo W. Jagła zwrócił uwagę jeszcze na dwa zasadnicze błędy tej ustawy:

- nieodpłatne przekazywanie gospodarstwa rolnego państwu w przypadku braku następcy;
- nieufność przy przekazywaniu gospodarstwa rolnego w drodze decyzji naczelnika gminy lub miasta²¹.

Trudno nie zgodzić się z tymi argumentami, ponieważ ustawa ta nie usatysfakcjonowała w pełni również rolników, ale stanowiła próbę rozwiązania problemów dotyczących zabezpieczenia społecznego tej grupy. Poważnym mankamentem tej ustawy był brak przestrzegania idei powszechności, co wpływało na rolników sprzedających produkty rolne poza jednostkami placówek uspołecznionych. W związku z powyższym nie każdy rolnik mógł skorzystać z emerytury. Wprowadzony próg sprzedaży produktów rolnych jednostkom gospodarki uspołecznionej na poziomie powyżej 15 000 zł rocznie na gospodarstwo był trudny do spełnienia na ówczesne warunki. Poza wymianą pokoleniową, która polegała na przekazaniu gospodarstwa rolnego następcy, przepisy ustawy umożliwiały także dokonanie transformacji ustrojowej poprzez przyznanie preferencyjnych warunków przekazania gospodarstwa rolnego na rzecz państwa. Owa preferencja umożliwiała bowiem przyznawanie emerytury lub renty rolnikowi nawet w przypadku, gdy nie udało mu się sprzedać jednostkom gospodarki uspołecznionej produktów rolnych o określonej wartości przez okres wskazany w ustawie. Przejęta ziemia trafiała do sektora uspołecznionego, wspierając w ten sposób tzw. socjalistyczną przebudowę rolnictwa²². Pozytywnym aspektem uchwalenia ustawy z 1977 roku było wprowadzenie obowiązkowej składki na ubezpieczenie emerytalne.

20. B. Wierzbowski, *Ubezpieczenia społeczne a inne systemy świadczeń w rolnictwie. XV lat ubezpieczenia społecznego rolników w Polsce*, Warszawa 1993, s. 9.

21. W. Jagła, op. cit., s. 43.

22. W obrotie ziemią ówczesna polityka rolna skierowana była na poszerzenie areалу sektora uspołecznionego i wzmacnianie jego przewagi rynkowej nad sektorem prywatnym rolnictwa indywidualnego. W. Jagła, op. cit., s. 42.

Ustawa z 14 grudnia 1982 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin

Czternastego grudnia 1982 roku została uchwalona ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin²³, która przyjęła szereg nowych rozwiązań. Ustawa kontynuuje wprowadzoną już wcześniej w przepisach ustawy z 27 października 1977 roku tendencję kształtowania ubezpieczeń rolniczych, uwzględniając specyfikę prac w gospodarstwie rolnym, stosunki własnościowe występujące w rolnictwie oraz odmienną sytuację socjalną i życiową rolnika oraz członków jego rodziny. Traktowanie rolników w ustawie jako odrębnej grupy społeczno-zawodowej podyktowane jest wieloma doświadczeniami z poprzednich uregulowań. Jednakże w przepisach tej ustawy widać tendencję zbliżającą system ubezpieczenia społecznego rolników do systemu zaopatrzenia emerytalnego pracowników. Przejawia się to w znacznym rozszerzeniu katalogu świadczeń przysługujących rolnikom, zbliżonym ukształtowaniu ich przesłanek oraz wysokości i przejściu wielu ogólnych konstrukcji obowiązujących w systemie ubezpieczeń pracowniczych, a mianowicie: przyznaniu każdemu ubezpieczonemu prawa do odrębnego świadczenia rentowego, ustaleniu podstawowej emerytury i renty inwalidzkiej dla rolników na poziomie minimalnej emerytury pracowniczej, wprowadzeniu po raz pierwszy możliwości waloryzacji świadczeń emerytalno-rentowych oraz ustaleniu reguł zwiększenia kwoty świadczeń rentowych z tytułu wartości sprzedanej produkcji rolnej bądź z tytułu przekazania gospodarstwa rolnego państwu²⁴.

Ustawa ta zachowała, a nawet poszerzyła obowiązek ubezpieczenia społecznego, rozciągając go na domowników oraz osoby prowadzące działy specjalne bez względu na powierzchnię gruntów rolnych, jeżeli roczna wartość produkcji rolnej odpowiadała równowartości co najmniej 50 kwintali żyta, a dział ten podlegał opodatkowaniu podatkiem gruntowym. Utrzymano obowiązek ubezpieczenia dwuzawodowców, którzy prowadząc jednocześnie gospodarstwo rolne, byli zatrudnieni w zakładach gospodarki uspołecznionej²⁵. Ochroną ubezpieczeniową objęci zostali zatem nie tylko rolnicy prowadzący gospodarstwa rolne i ich współmałżonkowie, lecz także domownicy. W rozumieniu art. 2 pkt 2 ustawy z 1982 roku byli nimi członkowie rodziny rolnika lub inne osoby pracujące w gospodarstwie rolnym i pozostające

23. Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1982 nr 40 poz. 268.

24. H. Pławucka, *Ubezpieczenie społeczne indywidualnych rolników*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1983, nr 4(83), s. 11–12.

25. Por. wystąpienie posła sprawozdawcy G. Remana na posiedzeniu Sejmu w dniach 13–14.12.1982, s. 14–15.

we wspólnym gospodarstwie domowym z rolnikiem, które ukończyły 16 lat i nie podlegały obowiązkowo ubezpieczeniu na podstawie innych przepisów, dla których praca w gospodarstwie rolnym stanowiła ich główne źródło utrzymania. Definicję domownika doprecyzowało rozporządzenie Rady Ministrów z 28 marca 1983 roku w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin²⁶. Paragraf 2 rozporządzenia stanowił, że przy ustalaniu obowiązku ubezpieczenia domowników uznaje się, że:

- 1) domownik pozostaje z rolnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym, jeżeli zamieszkuje na terenie gospodarstwa rolnego prowadzonego przez rolnika lub w bezpośrednim jego sąsiedztwie (§ 2 ust. 1 pkt 1);
- 2) praca w gospodarstwie rolnym stanowi główne źródło utrzymania domownika, jeżeli nie osiąga on dochodów z innych źródeł w wysokości przekraczającej miesięcznie połowę najniższego wynagrodzenia obowiązującego w gospodarce społecznej (§ 2 ust. 1 pkt 2);
- 3) praca w gospodarstwie rolnym nie stanowi głównego źródła utrzymania, jeżeli domownik kształci się w szkole ponadpodstawowej lub wyższej albo rolnik udowodni, że domownik jest inwalidą I lub II grupy albo III grupy, jeżeli jest całkowicie niezdolny do pracy w gospodarstwie rolnym (§ 2 ust. 2 pkt 1);
- 4) nie uznaje się za domownika osoby niebędącej członkiem rodziny rolnika, jeżeli z charakteru wykonywanej przez nią pracy wynika, że powinna być ona zatrudniona na podstawie umowy o pracę (§ 2 ust. 2 pkt 2).

Na podstawie tej ustawy domownik nabył po raz pierwszy prawo do samodzielnych świadczeń emerytalno-rentowych i innych świadczeń przysługujących czynnym rolnikom. W odniesieniu do poprzednich regulacji jest to zmiana bardzo istotna, ponieważ wcześniej domownicy korzystali tylko z ograniczonego zakresu świadczeń (świadczenia lecznicze, wypadkowe i dodatek w wysokości 500 zł²⁷). Ustawa z 1982 roku zrównała pracę w gospodarstwie rolnym z pracą w zakładach społecznych.

Na mocy ustawy zastosowano mieszaną składkę: osobową, jednakową dla wszystkich ubezpieczonych, i zróżnicowaną, której wysokość uzależniona była od liczby posiadanych ha przeliczeniowych, a w przypadku działu specjalnego – 5%

26. Rozporządzenie Rady Ministrów z 28 marca 1983 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. nr 21 poz. 94 ze zm.

27. Wg oficjalnego kursu z roku 1982 jeden USD kosztował 84,823 złotego dewizowego stosowanego w rozliczeniach z zagranicą. Natomiast w obrocie krajowym czarnorynkowy kurs USD był znacznie wyższy i wahał się pomiędzy 410 do 466 złotych za jednego dolara amerykańskiego, por. <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=kurs+dolara+1982>. Wskutek hiperinflacji w kolejnych latach czarnorynkowa cena dolara wzrosła najpierw do kilku tysięcy, a pod koniec lat 80. nawet do kilkunastu tysięcy złotych (październik 1989 r. cena dolara amerykańskiego jest na poziomie 14 tysięcy złotych, a następnie w grudniu spada do 7 tysięcy zł). Z tego powodu od 1986 roku został przyjęty stały mechanizm waloryzacji świadczeń emerytalno-rentowych, o czym będzie mowa w dalszej części niniejszego opracowania.

dochodu szacunkowego z tego działu. Ustalono minimalną składkę, która obowiązywała za każdą osobę ubezpieczoną. Natomiast nie wyznaczono górnej granicy składki (art. 43 ust. 1 i 2 ustawy z 1982 roku).

Ogólne zasady przyznawania emerytur były zbliżone do ustawy z 1977 roku, jednak po raz pierwszy została określona podstawowa kwota emerytury i renty na poziomie najniższej emerytury pracowniczej²⁸. Pozytywną zmianą było zerwanie z zasadą wypłaty jednego świadczenia łącznie dla obojga małżonków. Następstwem tej zmiany było przyznanie każdemu z małżonków odrębnego świadczenia, co w konsekwencji doprowadziło do konieczności spełnienia przez każdego z nich warunków nabycia prawa do świadczenia rentowego. Na gruncie poprzednio obowiązujących przepisów wystarczyło, by warunki do emerytury lub renty spełnił tylko jeden z małżonków. Oznaczało to, że emerytura lub renta przysługiwała nawet temu małżonkowi, który nie spełniał przesłanek. Przyznanie każdemu ze współmałżonków prawa do odrębnego świadczenia emerytalnego na mocy ustawy z 1982 roku spowodowało także konieczność podziału między nich kwoty zwiększenia tych świadczeń z tytułu osiągniętej wartości sprzedaży produktów rolnych jednostkom gospodarki uspołecznionej (art. 19 ust. 6–8 ustawy z 1982 roku) oraz wzrostu kwoty świadczeń w związku z przekazaniem gospodarstwa państwu (art. 22 ust. 5 ustawy z 1982 roku) albo zrzeczenia się prawa do bezpłatnego korzystania z lokalu mieszkalnego i pomieszczeń gospodarskich (art. 22 ust. 2 ustawy z 1982 roku).

W początkowym okresie działania ustawy ustalono cztery progi procentowe dla obliczenia zwiększenia wartości sprzedaży produktów rolnych:

- 1) 0,8% od wartości sprzedaży do 50 000 zł,
- 2) 0,6% od nadwyżki wartości sprzedaży ponad 50 000 zł,
- 3) 0,5% od nadwyżki wartości sprzedaży ponad 50 000 zł do 1 000 000 zł,
- 4) 0,4% od nadwyżki wartości sprzedaży ponad 1 000 000 zł (art. 19 ust. 1 i 2 ustawy z 1982 roku).

Odrębnie zostały określone warunki nabycia prawa do świadczeń rentowych dla rolnika i jego współmałżonka oraz dla domowników. Domownik nie musiał przekazać gospodarstwa rolnego (co zresztą było oczywiste) oraz wykazać się sprzedażą produktów rolnych o określonej wartości. Gdy zaś chodzi o przesłanki uzyskania emerytury dla rolnika i jego współmałżonka, to ustawa utrzymała wiek emerytalny rolników na dotychczasowym poziomie, który wynosił 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn. Ustawodawca nadal uzależniał prawo do emerytury od sprzedaży państwu określonego wolumenu towarów, kierując się głównie motywami ekonomicznymi. Jednakże inaczej niż dotychczas została ukształtowana przesłanka dotycząca uzyskania określonej wartości

28. W. Jagła, op. cit., s. 44.

sprzedaży produkcji rolnej jednostkom gospodarki uspołecznionej. Była ona wymagana nie tylko w stosunku do rolników przekazujących gospodarstwo rolne następcy, lecz także w stosunku do rolników przekazujących gospodarstwa rolne państwu. Druga różnica polegała na zmianie sposobu określania wartości sprzedaży. W poprzednich regulacjach wskaźnik ten był ustalony kwotowo, a na gruncie omawianej ustawy z 1982 roku procentowo, biorąc pod uwagę wartość nie mniejszą niż odpowiadająca wartości 5 kwintali żyta rocznie z każdego hektara przeliczeniowego, licząc według ceny skupu obowiązującej w danym roku kalendarzowym (art. 15 ust. 1 pkt 3 ustawy z 1982 roku). W porównaniu z wcześniejszymi przepisami regulacja ta uwzględniała klasę ziemi, która była niewątpliwie czynnikiem wpływającym na rozmiar produkcji²⁹. Jednakże nie wszystkie gospodarstwa osiągały ustalone normy. Według szacunku J. Świderskiego w roku 1983 przeciętnie około 22% gospodarstw rolnych do 10 ha nie osiągało wymaganego poziomu sprzedaży produktów rolnych jednostkom gospodarki uspołecznionej³⁰.

Bez zmian pozostawiono warunek dotyczący legitymowania się określonym okresem prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w gospodarstwie rolnym i opłacania z tego tytułu składek na ubezpieczenie społeczne rolników indywidualnych (co najmniej 25 lat w przypadku mężczyzn i co najmniej 20 lat w przypadku kobiet). Z uwagi na fakt, że obowiązek opłacania składek na ubezpieczenie społeczne rolników został wprowadzony dopiero od 1 lipca 1977 roku, żaden rolnik nie mógł spełnić wyżej wymienionej przesłanki, dlatego analogicznie jak w poprzedniej ustawie wprowadzono zasadę, że jeżeli rolnik opłacił składki na ubezpieczenie społeczne rolników za okres od 1 lipca 1977 roku do końca miesiąca, w którym nastąpiło przekazanie gospodarstwa rolnego, warunek ten uważa się za spełniony³¹. Ustawa wiązała uzyskanie prawa do emerytury z obowiązkiem opłacania składek³². Do ustalenia okresów ubezpieczenia, od których zależało prawo do świadczenia emerytalno-rentowego, uwzględniono także okresy prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia przed dniem 1 stycznia 1983 roku oraz okresy zatrudnienia lub równorzędne z okresami zatrudnienia w rozumieniu przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (art. 17 ustawy z 1982 roku).

Ostatnim warunkiem uzyskania prawa do emerytury był obowiązek przekazania nieodpłatnie następcy lub państwu gospodarstwa rolnego, którego wartość nie uległa obniżeniu w okresie ostatnich 5 lat przed jego przekazaniem, chyba że obniżenie

29. H. Pławucka, op. cit., s. 18–20.

30. J. Świderski, *Czy taki system emerytalny dla rolników*, Warszawa, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1989, s. 164.

31. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 18 lutego 1993 r., III Aur 21/93, Portal Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Białymstoku.

32. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 19 stycznia 1993 r., III Aur 570/92, Portal Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Poznaniu.

wartości gospodarstwa nastąpiło z przyczyn niezależnych od rolnika (art. 15 ust. 1 pkt 4 ustawy z 1982 roku).

Utrzymane zostały zasady dotyczące przekazania gospodarstw rolnych. Pierwszeństwo przejścia gospodarstwa przysługiwało następcy³³. Gospodarstwo rolne mogło być przekazane kilku następcom, pod warunkiem, że miałyby to skutkować poprawą struktury obszarowej. Przejmujący obejmowali całość gospodarstwa wraz z zabudowaniami oraz inwentarzem żywym i martwym. Jeżeli następca wyraził na to zgodę, rolnik mógł z przekazanego gospodarstwa wyłączyć działkę gruntu, na której był wzniesiony budynek mieszkalny³⁴.

W ustawie z 14 grudnia 1982 roku zniesiono obowiązek przekazania gospodarstwa rolnego w drodze umowy sporządzonej przez naczelnika gminy. Gospodarstwa przekazywano następcy w formie aktu notarialnego³⁵. Ustawa nakładała na następcę prawa i obowiązki związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego, z wyjątkiem długów z tytułu nieopłaconych składek na ubezpieczenie społeczne rolników. Następca nie mógł zbyć całości lub części nieruchomości wchodzących w skład gospodarstwa przed upływem 10 lat od dnia przejścia, chyba że otrzymał zgodę terenowego organu administracji państwowej (art. 55 ustawy z 1982 roku). Jeżeli rolnik nie miał komu przekazać gospodarstwa rolnego lub gdy następca nie spełniał warunków do jego przyjęcia albo odmówił, gospodarstwo rolne na wniosek rolnika było przejmowane przez państwo. Z gospodarstwa rolnego przekazanego państwu rolnik mógł wyłączyć i zachować własność działki gruntu, na której były wzniesione budynki lub ich część, a także inwentarz żywy i martwy (art. 57 ust. 1 ustawy z 1982 roku). Przekazanie gospodarstwa rolnego państwu następowało na podstawie decyzji terenowego organu administracji państwowej (art. 59 ust. 3 ustawy z 1982 roku). Ustawa z 1982 roku w szczególności była atrakcyjna dla rolników, którzy przekazywali gospodarstwo rolne następcy, umożliwiała bowiem przyznanie prawa do świadczenia przed osiągnięciem wieku emerytalnego. Zgodnie z art. 21 ustawy z 1982 roku każdy z małżonków przekazujący gospodarstwo rolne następcy miał prawo żądać od niego świadczenia pieniężnego w wysokości co najmniej połowy emerytury w podstawowej wysokości. Jednak kwota świadczenia, jaką mógł uzyskać rolnik, była uzależniona od możliwości finansowych następcy oraz usprawiedliwionych potrzeb rolnika.

Ustawa wprowadziła również zmiany w zakresie zawieszalności świadczeń rentowych. Zasady zawieszania lub zmniejszania tych świadczeń wiążą się między innymi z wykonywaniem zatrudnienia lub osiągnięciem dochodu z innych źródeł. Były one analogiczne jak

33. H. Pławucka, op. cit., s. 11–23.

34. A. Lejk-Kępką, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych...*, op. cit., s. 12–13.

35. W. Jagła, op. cit., s. 44.

w systemie pracowniczym (art. 81–86 ustawy emerytalnej)³⁶. Rozporządzenie wykonawcze³⁷ za jedno z tych innych źródeł uznało prowadzenie gospodarstwa rolnego lub działu specjalnego produkcji rolnej. Tak więc osiągnięcie przez emeryta lub rencistę dochodu z prowadzonego indywidualnie gospodarstwa rolnego o obszarze ustalonym dla potrzeb podatku lub z działów specjalnych produkcji rolnej, przekraczającego określone normy, stanowiło przesłankę zawieszenia prawa do świadczeń pobieranych na podstawie ustawy z 14 grudnia 1982 roku. W myśl art. 37 ust. 1 ustawy z 1982 roku wypłata emerytury lub renty ulegała zawieszeniu, jeżeli osoba uprawniona do tych świadczeń dalej prowadziła gospodarstwo rolne lub dział specjalny produkcji rolnej. Ponadto, zgodnie z art. 37 ust. 2 ustawy z 1982 roku, użytkowanie gospodarstwa rolnego, nawet po przekazaniu go następcy, powoduje zawieszenie prawa do świadczeń rentowych³⁸.

Od 1986 roku został przyjęty stały mechanizm waloryzacji świadczeń emerytalno-rentowych, który przewidywał coroczne podwyższenie emerytur i rent o taki procent, o jaki wzrosło przeciętne miesięczne wynagrodzenie w gospodarce społecznej w roku poprzedzającym, nie więcej jednak niż o 150% kwoty wzrostu tego wynagrodzenia. Według przyjętych zasad, od 1 marca każdego roku były waloryzowane emerytury i renty przyznawane przed 1 stycznia roku poprzedniego. Obowiązywało to do 1990 roku³⁹.

Istotne zmiany wprowadziła nowelizacja Ustawy z 24 lutego 1989 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin⁴⁰. Zlikwidowała wymóg sprzedaży produktów rolnych, od którego zależało prawo do emerytury, oraz ograniczyła prawo do świadczeń dla osób posiadających gospodarstwo rolne, zwiększając dolną granicę obszaru gospodarstwa z 0,5 ha do powierzchni powyżej 1 ha. W nowelizacji został uwzględniony od dawna zgłaszany wniosek zniesienia obowiązku podwójnego ubezpieczenia społecznego dwuzawodowców – tzw. chłoporobotników. Od początku istnienia systemu ubezpieczenia społecznego rolników, czyli od 1977 roku, aż do 1989 roku istniał obowiązek podwójnego ubezpieczenia rolników dwuzawodowców – tj. osób, które pracę na roli łączyły z zatrudnieniem poza rolnictwem. W związku z tym istniała możliwość pobierania świadczeń emerytalno-rentowych zarówno z powszechnego, jak i rolniczego systemu ubezpieczenia społecznego. W razie

36. Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, Dz. U. 1982 nr 40 poz. 267, nazywana dalej „emerytalną”.

37. Rozporządzenie Rady Ministrów z 7 marca 1985 r. w sprawie osiągnięcia wynagrodzenia lub innych dochodów przez osoby uprawnione do emerytury lub renty, Dz. U. nr 40 poz. 197 ze zm.

38. I. Jędrasik-Jankowska, *Prowadzenie gospodarstwa rolnego lub dalsze jego użytkowanie jako przesłanka zawieszenia prawa do emerytury lub renty*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, nr 8/88, s. 51–52.

39. A. Lejk-Kępka, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych...*, op. cit., s. 13–15.

40. Ustawa z 24 lutego 1989 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1989 nr 10 poz. 53.

zaś nabycia prawa do dwóch ww. świadczeń, uprawnionemu wypłacano półtora świadczenia – to korzystniejsze w całości, a drugie – w połowie. Jednak na podstawie ustawy z 24 lutego 1989 roku, która zmieniła przepisy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, zniesiono zarówno obowiązek podwójnego ubezpieczenia rolników dwuzawodowców, jak i możliwość pobierania dwóch świadczeń emerytalno-rentowych, i wprowadzono rozwiązanie polegające na wzajemnym zaliczaniu okresów ubezpieczenia do uprawnień emerytalno-rentowych. W związku z powyższym możliwe stało się pobieranie tylko jednego świadczenia emerytalnego: z powszechnego albo rolniczego systemu ubezpieczenia społecznego.

Ponadto nowela ustawy doprowadziła do złagodzenia zasad dotyczących przekazywania gospodarstwa rolnego. W przypadku braku następcy lub odmowy przejęcia gospodarstwa rolnego przez następcę ustawa dopuszczała możliwość odpłatnego przekazania gospodarstwa rolnego każdej innej osobie fizycznej lub prawnej. Warunek dotyczący przekazania gospodarstwa rolnego o wartości nieobniżonej w ciągu ostatnich 5 lat przed jego przekazaniem utrzymano tylko w odniesieniu do następcy. Jeżeli natomiast obniżenie wartości gospodarstwa nastąpiło z przyczyn niezależnych od rolnika bądź na skutek wydzielenia działek budowlanych dla dzieci lub wnuków, wówczas rolnik nie tracił prawa do emerytury.

W ostatnim roku obowiązywania ustawy (1990 rok) wprowadzono możliwość oddania gospodarstwa rolnego w dzierżawę osobie niebędącej małżonkiem, zstępnym, małżonkiem zstępnego lub osobą pozostającą z rolnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym. Umowa dzierżawy musiała być jednak zawarta na okres nie krótszy niż 10 lat. Dzięki takiemu rozwiązaniu rolnik nie musiał wyzywać się własności gospodarstwa rolnego.

Zmiana przepisów dotyczyła także zasad obliczania wysokości emerytur rolniczych. Zwiększenie do emerytury rolniczej z tytułu sprzedaży produktów rolnych od 1989 roku przysługiwało nie tylko jednostkom gospodarki społecznej, lecz także podmiotom prowadzącym skup produktów rolnych. Po nowelizacji tej ustawy emerytura była zwiększana o 0,5% wartości sprzedaży (wcześniej od 0,8% do 0,4% dla danej wartości sprzedaży, odpowiadającej wartości sprzedaży do 50 000–1 000 000 zł.) Do ustalenia zwiększenia brano pod uwagę średnią roczną wartość sprzedanych produktów rolnych z ostatnich 10 lat kalendarzowych przed dniem przekazania gospodarstwa rolnego lub z okresu krótszego, jeżeli okres prowadzenia gospodarstwa był krótszy niż 10 lat. Wartość sprzedanych produktów rolnych podlegała waloryzacji odpowiadającej zmianom cen skupu. Rolnikowi, który nieodpłatnie przekazał gospodarstwo rolne państwu, przysługiwało zwiększenie do emerytury z tytułu wartości przekazanych gruntów, sadów, krzewów owocowych i innych plantacji, lasów, budynków o 0,3% łącznej wartości tych składników (art. 22 ust. 1).

Po nowelizacji ustawy z 1982 roku od 1 stycznia 1989 roku do 31 grudnia 1990 roku wszystkie zwiększenia ustalano procentowo, a nie kwotowo, a wartość sprzedaży produktów rolnych nie wpływała na uzyskanie prawa do emerytury lub renty rolniczej. Osoby pracujące w gospodarstwach rolnych, tzw. domownicy, nabywali prawo do świadczeń emerytalno-rentowych w kwocie równej najniższej emerytury pracowniczej bez zwiększeń.

Ustawa z 1982 roku wprowadziła gruntowną reformę systemu ubezpieczeń społecznych. W trakcie jej obowiązywania liczba ubezpieczonych znacznie wzrosła (bliisko pięć i pół miliona rolników czynnych zawodowo), a liczba wypłacanych świadczeń zwiększyła się o około 90%. Rozwiązania zastosowane w ustawie przyczyniły się do wzmocnienia funkcji socjalnej ubezpieczeń oraz przybliżyły w znacznym stopniu system ubezpieczenia społecznego rolników do systemu pracowniczego (warunki nabycia prawa do emerytury – wiek, staż pracy; ubezpieczenie od wypadków przy pracy, rodzaje uzyskiwanych świadczeń itp.)⁴¹.

W ustawie tej przyznano prawo do odrębnej emerytury każdemu z małżonków, wprowadzono możliwość przekazania gospodarstwa rolnego nie tylko następcy, lecz także innej osobie fizycznej lub prawnej bądź kilku następcom, umożliwiono rolnikom przejście na wcześniejsze emerytury w zamian za przekazanie gospodarstwa rolnego oraz osiągnięcie określonego wieku emerytalnego, zrównano najniższą emeryturę rolniczą z najniższą emeryturą pracowniczą, wprowadzono dwa człony emerytury: wysokość podstawową i zwiększenie. Od marca 1986 roku wprowadzono coroczną waloryzację emerytur i przyznano możliwość przejścia na emeryturę bez konieczności przekazania gospodarstwa rolnego w ograniczonym wymiarze⁴².

Pomimo wprowadzenia wielu pozytywnych zmian w ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin należy również zwrócić uwagę na zasadnicze wady. Chodzi tu przede wszystkim o brak zależności pomiędzy opłaconą składką a wysokością przysługujących świadczeń. Zdaniem D. Puśleckiego zakres ubezpieczeń był sztywny, co uniemożliwiało zainteresowanym wybór określonych elementów ubezpieczenia i jego zakresu. Regulacje prawne przeprowadzone w latach 1989–90 doprowadziły do spadku liczby ubezpieczonych poprzez podniesienie progu obszarowego, co przy niezmiennych zasadach finansowania systemu i wysokiej wówczas inflacji czy też wzroście wydatków na świadczenia spowodowało załamanie systemu ubezpieczeń społecznych⁴³.

41. J. Łopato, op. cit., s. 60.

42. A. Lejk-Kępka, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych...*, op. cit., s. 25.

43. D. Puślecki, *Społeczne ubezpieczenie wypadkowe rolników. Zagadnienia prawne*, Warszawa – Poznań, Polskie Wydawnictwo Prawnicze „IURIS”, 2011, s. 48.

Podsumowanie

Jak wynika z opracowania, zarówno zasady przyznawania, jak i obliczania wysokości świadczeń emerytalno-rentowych ulegały przemianom na przestrzeni lat. Zmiany te podyktowane były restrukturyzacją w polityce społeczno-gospodarczej kraju, krytyką przez samych rolników dotychczasowych rozwiązań oraz potrzebą dostosowania systemu emerytalnego rolników do systemu emerytalnego pracowników.

Warto zatem zwrócić uwagę na przełomowe zagadnienia, jakie w tym obrębie wprowadzono w kolejno omówionych ustawach z lat 1977 i 1982 w zakresie zasad wymierzania składek na ubezpieczenie społeczne oraz kształtowania świadczeń emerytalno-rentowych:

- wysokość składek uzależniona była od potencjału ekonomicznego gospodarstwa, a zatem większe gospodarstwo płaciło większe składki;
- wypłacane emerytury przyrastały wolniej niż czynnik je wyznaczający, a była nim sprzedaż produktów rolnych na rzecz jednostek gospodarki uspołecznionej, a więc państwowych bądź spółdzielczych. Wzrostowi sprzedaży nie towarzyszyła więc proporcjonalnie większa emerytura bądź renta inwalidzka;
- zasady wymierzania składek i kształtowania emerytur oraz rent inwalidzkich respektowały zasadę solidarności ubezpieczonych rolników, ale ograniczoną tylko do gospodarstwa z dostatecznie dużą produkcją towarową. Wymagana minimalna sprzedaż roczna z gospodarstwa rolnego wynosiła 15 000 zł w latach 1977–1982 i równowartość 5 dt żyta⁴⁴ z 1 ha przeliczeniowego w latach 1983–1990. Warunki te dla większości drobnych gospodarstw ukierunkowanych na samozaopatrzenie, prowadzonych głównie przez chłoporobotników, były nieraz trudne do spełnienia. W konsekwencji wielu posiadaczy takich gospodarstw świadczenia emerytalno-rentowego nie otrzymywało, mimo opłacania pełnej składki na ubezpieczenie. Mogli je uzyskać tylko w przypadku nieodpłatnego przekazania gospodarstwa rolnego państwu. Taką możliwość utrzymywano do 1985 roku⁴⁵.

Ustawa z 27 października 1977 roku o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin miała w założeniu realizować cele społeczne i gospodarcze poprzez harmonijne wiązanie względów społecznych z produkcyjnymi,

44. Decytona [dt] – jednostka miary stosowana w rolnictwie. Zastąpiła ona stosowaną wcześniej jednostkę miary w postaci kwintala. Miara ta podawana jest przede wszystkim przy obliczaniu płodów rolnych, <https://www.jednostek-miary.info>, dostęp 9.08.2021.

45. W. Jagła, *Problemy ubezpieczenia społecznego rolników*, red. W. Józwiak, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Państwowy Instytut Badawczy, 2014, s. 18.

co poniekąd było kontynuacją celów stawianych przed dotychczasowymi regulacjami w zakresie zabezpieczenia rolników. Natomiast Ustawa z 14 grudnia 1982 roku o ubezpieczeniach rolników indywidualnych i członków ich rodzin miała na celu rozszerzenie zasięgu świadczeń i wyraźne zbliżenie do rozwiązań ubezpieczenia pracowniczego⁴⁶. Przejawia się to w znacznym rozszerzeniu katalogu świadczeń dla rolników, podobnym ukształtowaniu ich przesłanek i rozmiaru oraz w szerszym odesłaniu w sprawach nieuregulowanych do przepisów z zakresu ubezpieczeń społecznych dla pracowników⁴⁷.

Jak z powyższego wynika, obowiązujące w latach 1977–1988 przepisy prawne regulujące przyznawanie emerytur i rent rolniczych, poprzez uzależnienie nie tylko ich wysokości, ale również prawa do tych świadczeń od wielkości produkcji w gospodarstwie rolnym, oprócz realizowania celu socjalnego wspierały przede wszystkim politykę rolną państwa w zakresie stymulowania wzrostu produkcji rolnej i sprzedaży tych produktów jednostkom gospodarki uspołecznionej.

Reasumując, do 1990 roku wszystkie metody w zakresie zabezpieczenia społecznego rolników miały ścisły związek z polityką rolną w naszym kraju oraz próbą oddziaływania na strukturę gospodarstw rolnych. Widać to szczególnie w zapisach ustawy z 1977 roku o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeń dla rolników i ich rodzin. Trzeba zaznaczyć, że kształtowanie struktury w zakresie ubezpieczenia w rolnictwie wiązało się głównie z przekazaniem własności prywatnej gospodarstw rolnych na rzecz Skarbu Państwa. Było to bardzo niekorzystne dla samych rolników, ponieważ tracili swoją tzw. ojcowiznę i własność. Z biegiem lat cele polityki rolnej naszego państwa ulegały zmianie, a wraz z nimi inne regulacje prawne. Dominującym elementem stało się traktowanie świadczeń jako ekwiwalentu za gospodarstwo rolne, którego rolnik – w zamian za emeryturę/rentę – wyzbywał się nieodpłatnie na rzecz następcy lub państwa. W ten sposób realizowane były dwa cele: gospodarczy oraz socjalny, zapewniający rolnikom zabezpieczenie społeczne w przypadku inwalidztwa i starości.

46. E. Nasternak, *Prawo do emerytury rolniczej*, Warszawa, Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, 2017, s. 68–69, <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/>, dostęp 3.01.2020.

47. H. Pławucka, op. cit., s. 11.

Bibliografia

- Jągła W.**, *30 lat ubezpieczenia społecznego rolników – uwagi i refleksje*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2009, nr 34.
- Jągła W.**, *Problemy ubezpieczenia społecznego rolników*, red. W. Józwiak, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, 2014.
- Jędrasik-Jankowska I.**, *Prowadzenie gospodarstwa rolnego lub dalsze jego użytkowanie jako przesłanka zawieszenia prawa do emerytury lub renty*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, nr 8(88).
- Kłós B.**, *Ubezpieczenia społeczne rolników a rozwój obszarów wiejskich*, Studia BAS, Polska Akademia Nauk, nr 4(24), 2010.
- Kobielski W.**, *Kierunki zmian w systemie społecznego ubezpieczenia rolników [w:] Ubezpieczenie społeczne i zdrowotne w rolnictwie*, red. J. Jastrzębska, Lublin 2003.
- Lejk-Kępka A.**, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych oraz ustalania wysokości tych świadczeń. Krótki rys historyczny*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2002, nr 4(16).
- Lejk-Kępka A., Ociepa M.M.**, *Zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej. Niektóre problemy interpretacyjne*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2005, nr 4(28).
- Łopato J.**, *Zabezpieczenie społeczne rolników w Polsce Ludowej (1944–1989)*, Warszawa, Uniwersytet Warszawski, 1990.
- Nasternak E.**, *Prawo do emerytury rolniczej*, Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, Warszawa 2017, <https://repozytorium.uwb.edu.pl>, dostęp 3.01.2020.
- Pławucka H.**, *Ubezpieczenie społeczne indywidualnych rolników*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, Warszawa 1983, nr 4(83).
- Puślecki D.**, *Społeczne ubezpieczenie wypadkowe rolników. Zagadnienia prawne*, Warszawa – Poznań, Polskie Wydawnictwo Prawnicze „IURIS”, 2011.
- Rozporządzenie** Rady Ministrów z 9 grudnia 1977 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. nr 37 poz. 166.
- Rozporządzenie** Rady Ministrów z 28 marca 1983 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. nr 21 poz. 94 ze zm.
- Rozporządzenie** Rady Ministrów z 7 marca 1985 r. w sprawie osiągnięcia wynagrodzenia lub innych dochodów przez osoby uprawnione do emerytury lub renty, Dz. U. nr 40 poz. 197 ze zm.
- Świdorski J.**, *Czy taki system emerytalny dla rolników*, Warszawa, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1989.
- Ustawa** z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. 1977 nr 32 poz. 140.

Narodziny systemu ubezpieczeniowego świadczeń emerytalnych

Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1982 nr 40 poz. 268.

Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, Dz. U. 1982 nr 40 poz. 267.

Ustawa z 24 lutego 1989 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1989 nr 10 poz. 53.

Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.

Wierzbowski B., *Ubezpieczenia społeczne a inne systemy świadczeń w rolnictwie. XV lat ubezpieczenia społecznego rolników w Polsce*, Warszawa 1993.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 19 stycznia 1993 r., III Aur 570/92, Portal Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Poznaniu.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 18 lutego 1993 r., III Aur 21/93, Portal Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Białymstoku.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 16 lipca 2014 r., III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, sygn. akt III AUa 1941/13, Portal Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Białymstoku.

otrzymano: 29.07.2021
zaakceptowano: 09.09.2021

*Ten artykuł jest objęty licencją Creative Commons Attribution 4.0
Licencja międzynarodowa (CC BY 4.0)*

The birth of the system insurance of retirement benefits in agriculture at the turn of the 1980s.

Katarzyna Maciejewska

Abstract

The aim of this study is to present the rules of granting agricultural wage and determining their amount in the period from January 1, 1978 to December 31, 1989. This range of dates was not chosen at random, since the characteristic feature of the solutions for farmers in those years was the dependence of the right to the benefit on the fact of manufacturing agricultural products and selling them to socialized economy units. Hence, the pension system was not universal and exclusively social, but was limited to commodity agricultural producers selling their production to the state. The solutions introduced in this period were intended to foster the reconstruction of agriculture. Objectives associated with the transfer of a farm were historically aimed from socialization of agricultural property (until 1989), through assumptions of social and livelihood improvement of individual farmers independent of political conditions, to the change of area structure in rural areas and support of generation change in agriculture. In conclusion, the key findings of the study are presented.

Keywords: household member, pension fund, agricultural holding, farmer, social security, pension provision.

Katarzyna Maciejewska, PhD, Faculty of Law and Administration, University of Łódź.

Introduction

The current model of social insurance system for farmers was shaped by the Act of 20 December 1990 on social insurance of farmers¹, which came into force on 1 January 1991. In Poland, as in other European Union countries, the agricultural population was the last socio-professional group to be covered by social insurance. The process of establishing the social insurance system for farmers lasted many years and it can be divided into three main stages. The first period covered the years 1962–1977, at which time farmers were entitled to a pension in exchange for land transferred to state ownership. The second stage of creating social insurance for farmers in Poland dates from 1977–1990. A characteristic feature of the solutions for farmers in that period was the dependence of the right to the benefit on the fact of production of agricultural products and their sale to socialized economy units. The third stage, initiated in 1991, was another attempt to solve the problem of social insurance for this socio-occupational group in general, and the right to benefits was made dependent on the payment of contributions².

This paper presents the second stage of social insurance of farmers in Poland which dates back to 1977–1990³. As it has already been mentioned, a characteristic feature of the solutions for farmers in that period was the fact of making the right to the benefit dependent on the production of agricultural products and their sale to state-owned economy units. The provisions of the 1977 and 1982 Acts provided individual farmers and their families with old-age and disability pensions, as well as other benefits: sickness, accident and family benefits. The aim of the cited laws⁴ was to implement tasks related to the so-called socialist reconstruction of agriculture, under which various objectives were pursued, including:

- social (provision of pensions and other benefits to farmers who have transferred their holdings to a successor or to the State),

-
1. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.
  2. A. Lejk-Kępka, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych oraz ustalania wysokości tych świadczeń. Krótki rys historyczny*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2002, nr 4(16), p. 6.
  3. This paper is one of a series of articles presenting successive stages of changes in the process of building the social insurance system of farmers in Poland and corresponds to the article published in the previous issue of the Magazine. Cf. "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2020, nr 2(74), p. 75–94. Another article prepared for publication in the forthcoming issue of the journal, entitled "Reformowanie systemu ubezpieczeń emerytalnych w rolnictwie – rola KRUS po zmianach ustrojowych", will continue the scientific description of the changes in the third stage.
  4. Ustawa z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. 1977 nr 32 poz. 140, zwana dalej ustawą z 1977 r.; Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1982 nr 40 poz. 268.

The birth of the system insurance of retirement benefits in agriculture at the turn of the 1980s.

- economic (making the right to benefits and their amount dependent on the output produced and sold to socially-integrated economy units),
- structural (preventing fragmentation of agricultural holdings),
- generational change (requirement to pass the farm on to a qualified successor),
- the political transformation of agriculture (preferring to transfer farms to the state).

The aim of this article is to know and evaluate the process of evolution of social security for farmers in the period from January 1, 1978 to December 31, 1990.

The research question is: does the creation of the farmers' pension security system depend mainly on the social and economic policy of the state, and what is the effectiveness of historical and contemporary insurance regulations in shaping the right to pension benefits for farmers?

Act of 27 October 1977 on old-age pensions and other benefits to farmers and their families

The creation of a real social insurance system for farmers was initiated by the Act of 27 October 1977 on old age provision and other benefits for farmers and their families⁵. It introduced compulsory social insurance for individual farmers and the obligation to pay contributions to this insurance⁶.

In the light of Art. 75 sec. 1 point 1 a farmer is a person who owned or held an agricultural holding with an area exceeding 0,5 ha of agricultural land and forestry, provided that he was not covered by social insurance under the provisions on social insurance for members of agricultural production cooperatives and agricultural cooperative societies and their families. Social insurance for farmers under that Act was compulsory and entailed the obligation to pay a contribution on that account (Article 38 of the 1977 Act). The amount of the contribution was affected by the value of the estimated farm income for the tax year. The contribution to the Farmers' Pension Fund from the farm was 8.5% of the estimated income. However, there was a lower and upper limit on contributions. The spread between them was as much as 40-fold.

In the Ordinance of the Council of Ministers of 9 December 1977 on implementing certain provisions of the law on old-age pensions and other benefits for farmers

5. Ustawa z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. 1977 nr 32 poz. 140, zwana dalej ustawą z 1977 r.

6. It is true that already at the beginning of the 1960s farmers received retirement benefits (the so-called old-age pensions), but these were more in the nature of a cash equivalent for a transferred farm than of an insurance character.

and their families⁷ agricultural holdings consisting exclusively of special divisions are distinguished. For such units, the basis for assessing the contribution was the estimated income (§ 24 section 1), which amounted to 5.0% of the income from special divisions – however, not less than PLN 600 and not more than PLN 24,000 per year. That Regulation also specified the type and size of crops and livestock production that constitute special divisions, and the standards for estimated income from these divisions were set out in an Annex to the Regulation (Article 24(3) in conjunction with the Annex to the Regulation). It was apparent from the provisions set out that under the Act of October 27, 1977, it was permissible to carry on a special department, but with a proviso, if the activity was carried on a farm with more than 0,5 ha of agricultural and forestry land. Paragraph 24 of the Decree of the Council of Ministers of 9 December 1977 stipulated that a special section of land could only be run as part of an agricultural holding⁸.

The 1977 Act had three primary purposes:

- social – guarantee of pension benefits for farmers who have transferred their farm not only to the state but also to a successor;
- productive – making the amount of benefits dependent on the value of products produced and sold to the state;
- structural – aimed at preventing fragmentation of agricultural holdings and formation of an appropriate demographic structure of villages⁹.

The Act extended the circle of entities to which a farmer could transfer his agricultural holding to include a successor. Instead, it abandoned the principle of transferring land to the state in exchange for an annuity. Priority of acquiring a farm was given to a person under 55 years of age who was qualified to manage it. Heirs could be descendants, siblings, stepchildren or alumni, provided they were not invalids of the first or second group. The farmer had to transfer buildings and livestock and dead stock along with the land. The Act imposed a 10-year prohibition on the division of the transferred farm. Acquisition of ownership of agricultural property did not take the form of a notarial deed, but of a qualified written agreement confirmed by the head of the municipality¹⁰.

7. Rozporządzenie Rady Ministrów z 9 grudnia 1977 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. 1977 nr 37 poz. 166.

8. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 16 lipca 2014 r., III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, sygn. akt III AUa 1941/13, Portal Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Białymstoku.

9. W. Jagła, *30 lat ubezpieczenia społecznego rolników – uwagi i refleksje*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2009, nr 34, p. 42; W. Kobielski, *Kierunki zmian w systemie społecznego ubezpieczenia rolników* [in:] *Ubezpieczenie społeczne i zdrowotne w rolnictwie*, red. J. Jastrzębska, Lublin 2003, p. 23.

10. A. Lejk-Kępa, M.M. Ociepa, *Zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej. Niektóre problemy interpretacyjne*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2005, nr 4(28), p. 52.

The birth of the system insurance of retirement benefits in agriculture at the turn of the 1980s.

The Act has also significantly changed the rules for determining the amount of retirement and pension benefits. The main idea was to make them dependent on the farmer's performance. The amount of the pension depended on the value of agricultural products sold to socially-owned entities¹¹ for the last 5 years before it was transferred to the successor or the State¹². The 1977 Regulations introduced 35 sales groups, in each group the average annual value of agricultural products sold constituting the basis for pension assessment was determined in the relevant range (section 7 of the 1977 Act). The lower and upper pension amounts were thus determined¹³. For the 1st sales group, which corresponded to the range from more than PLN 15,000 to PLN 20,000 – a pension amount of PLN 1,500 was assigned¹⁴. As sales of agricultural products increased, the amount of the pension increased. For group 17 (annual sales over PLN 200,000 to PLN 230,000), the pension amounted to PLN 2,650, while for the last group (35), for annual sales over PLN 1,000,000, the pension amounted to PLN 6,500. Only sales of agricultural products worth up to PLN 1,000,000 were taken into account for the calculation of the pension. Sales of agricultural products above this amount did not result in a higher benefit.

A farmer who transferred a farm to the state, and did not meet the condition of selling agricultural products, was entitled to a pension in the amount provided for the 1st sale group. In addition, he had an additional increased pension:

- 1) for the acreage transferred to the state (PLN 200 for the first and second hectare and PLN 50 for each subsequent hectare, but no more than PLN 700),
- 2) for the value of donated buildings (from PLN 100 to 300),
- 3) on the value of the donated forests (from PLN 100 to 300),
- 4) for relinquishment of the right to use the dwelling and farm premises free of charge by PLN 150 (Article 8(1) of the Act of 1977)¹⁵.

Under the 1977 Act, a farmer was entitled to a pension if he or she met all of the following conditions:

- have reached retirement age: 65 years for men, 60 years for women;

11. At that time, the socially-owned entities were state-owned enterprises, agricultural or agricultural processing cooperatives, agricultural rings, state-owned or communal branch agricultural purchasing offices or other entities which did not have the character of private ownership.

12. All products obtained from farms: agricultural, horticultural, livestock farms as well as processed products obtained from those were considered agricultural products. Whereas by the value of agricultural products the act meant their value calculated on the basis of the prices in force together with the premiums and subsidies to which the farmer is entitled and possibly taking into account reductions and deductions on account of reduced quality of sold products.

13. A. Lejk-Kępką, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych...*, op. cit., p. 8–10.

14. According to the official exchange rate of 1977, one USD cost 3.335 zlotys of foreign currency used in settlements with foreign countries. In domestic trade, however, the black market USD exchange rate was much higher, fluctuating between PLN 120 and 150 per USD, por. <https://www.google.com/search?client=firefox-bd&g=kurs+dolara+1977>.

15. A. Lejk-Kępką, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych...*, op. cit., p. 10.

The birth of the system insurance of retirement benefits in agriculture at the turn of the 1980s.

- produced on the farm and sold to socially-owned economy units agricultural products of a value of not less than PLN 15,000 per annum, for a period of at least 25 years for a man and 20 years for a woman, including continuously for the last 5 years of running the farm before its transfer to a successor or to the State;
- paid contributions to the farmers' pension fund;
- has transferred to a successor or to the State an agricultural holding whose value has not decreased during the last 5 years of the holding's operation prior to the transfer, unless the decrease in value of the holding occurred for reasons not attributable to the farmer (Article 2(1) of the 1977 Act).

Since records of agricultural sales were not introduced until 1977, no farmer met the condition of selling agricultural products for 20 and 25 years respectively. Therefore, the act assumes that this condition will be met if a farmer, in the period from 1977 to the transfer of the farm, produces and sells agricultural products to socially-owned economy units in the amount not lower than PLN 15,000. There are two exceptions to this rule. The first one referred to farmers who had transferred a farm to the state and met the condition of running it continuously for at least 5 years before the transfer. The second exception was for farmers who had produced and sold the agricultural products of a value of not less than PLN 15,000 per annum to socially-owned economy units for a period of at least 10 years (including at least 5 years continuously) of running an agricultural holding before transferring it to a successor. Also included are periods of farming before the date of entry into force of the Act (before 1977), years of work on other farms after the age of 16 and periods of employment, within the meaning of the legislation on general old-age pensions for employees and their families – preceding the taking over of the farm¹⁶ (Article 3 of the 1977 Act).

The minimum standards imposed on farmers at that time for the production and sale of agricultural products for the benefit of the socialised economy were a tool for verifying pension entitlements. The right to pension provision was granted only to farmers who produced and sold agricultural products, i.e. persons who actually carried out agricultural activity at the level defined by the legislator.

The Act was aimed at all holders of agricultural property over 0.5 hectares of agricultural and forest land. This group included single- and dual-professional farmers employed outside agriculture and insured with the Social Insurance Institution (ZUS)¹⁷. Two-earner farmers paying a full contribution to the Farmers' Pension

16. A. Lejk-Kępka, op. cit., p. 8.

17. The Social Insurance Institution (ZUS), being a public insurer, was at that time (and still is) the main operator and administrator of the general pension system in the country. The Agricultural Social Insurance Fund (KRUS), on the other hand, was the second largest public insurer at the time, acting as the operator and administrator of a special, separate pension system for farmers in the country.

The birth of the system insurance of retirement benefits in agriculture at the turn of the 1980s.

Fund were entitled to a second 50% benefit, depending on the size of their farm. At the time of the transfer of the agricultural holding, a single pension was paid, to which both spouses were entitled (even if only one of them had reached retirement age)¹⁸. However, the spouse who, for the last 5 years before transferring the agricultural holding to a successor or to the State, did not work in this holding and did not remain in a common household with the farmer, was not entitled to a pension. In the present case, the other spouse was paid the benefit in full.

The 1977 Act comprehensively regulated the terms of transfer of a farm to successors or to the state in exchange for a pension. Although it was possible to acquire the right to disability benefits also before the above mentioned Act came into force, the social insurance of individual farmers was treated in a broader and comprehensive way only as of 1 January 1978 (i.e. when the Act came into force). Despite its many shortcomings, it cannot be disputed that the 1977 regulations were groundbreaking because they introduced compulsory insurance for individual farmers for the first time. However, these solutions did not guarantee a sense of security due to the low level of benefits paid. This system could not be called universal or uniform¹⁹.

According to J. Traczyk, one of the co-authors of the Act, apart from a number of positive solutions, the above-mentioned Act had four fundamental shortcomings:

- granted one joint benefit to both spouses (despite the possibility of splitting the pension between the spouses);
- made the pension benefit conditional on the sale of agricultural products (e.g. cattle, grain, pigs, vegetables, fruit, poultry) to the state;
- unhindered or restricted access to other benefits (such as childbirth, maternity, family, sickness, group III disability, etc.);
- as created, through the introduction of production and sales records, a burdensome bureaucracy for the farmers themselves as well as for the state administration and the cooperative banks²⁰.

Additionally, W. Jagła pointed out two more fundamental errors of this law:

- transfer of the agricultural holding free of charge to the State in the event of there being no successor;
- distrust in the transfer of an agricultural holding by decision of the head of the commune or township²¹.

18. W. Jagła, op. cit., p. 42–43.

19. J. Łopato, *Zabezpieczenie społeczne rolników w Polsce Ludowej (1944–1989)*, Warsaw University, 1990, p. 57.

20. B. Wierzbowski, *Ubezpieczenia społeczne a inne systemy świadczeń w rolnictwie. XV lat ubezpieczenia społecznego rolników w Polsce*, Warsaw 1993, p. 9.

21. W. Jagła, op. cit., p. 43.

It is hard not to agree with these arguments, because this law did not fully satisfy farmers either, but it was an attempt to solve the social security problems of this group. A serious shortcoming of this law was the lack of adherence to the idea of universality, which affected farmers selling agricultural products outside the units of socialized establishments. Therefore, not every farmer could benefit from the pension. The introduced threshold for sales of agricultural products to socially-integrated economy units at the level of more than PLN 15,000 per year per holding was difficult to meet under the conditions of that time. In addition to generational change, which consisted in the transfer of a farm to a successor, the provisions of the law also enabled the political transformation to take place by granting preferential conditions for the transfer of a farm to the state. This preference allowed a farmer to be granted a pension even if he did not manage to sell agricultural products of a certain value to the social economy units for a period specified in the Act. The seized land was transferred to the socialized sector, thus supporting the so-called socialist reconstruction of agriculture²². A positive aspect of the enactment of the 1977 Act was the introduction of compulsory contribution to pension insurance.

Act of 14 December 1982 on Insurance social security schemes for individual farmers and members of their families

On 14 December 1982, the Act on Social Insurance of Individual Farmers and Members of Their Families²³ was passed, which adopted a number of new solutions. The act continues the trend, already introduced in the provisions of the act of 27 October 1977, of shaping agricultural insurance, taking into account the specificity of work on an agricultural holding, property relations in agriculture and the different social and life situation of a farmer and his family members. The treatment of farmers in the Act as a separate socio-professional group is dictated by many experiences from previous regulations. However, the provisions of this law show a tendency to bring the social insurance system for farmers closer to the pension system for employees. This manifests itself in a significant extension of the catalogue of benefits to which farmers are entitled, the similarity of their conditions and amount, and the

---

22. In land trade the agricultural policy of that time was directed at expanding the acreage of the socialized sector and strengthening its market advantage over the private sector of individual farming. W. Jagła, *op. cit.*, p. 42.

23. Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1982 nr 40 poz. 268.

The birth of the system insurance of retirement benefits in agriculture at the turn of the 1980s.

adoption of many general constructions applicable in the employee insurance system, namely: granting each insured person the right to a separate disability benefit, establishing the basic old-age and disability pension for farmers at the level of the minimum employee pension, introducing for the first time the possibility of valorisation of benefits to establish rules for increasing the amount of pension benefits corresponding to the value of marketed agricultural production or to the transfer of an agricultural holding to the State²⁴.

This law maintained and even extended the obligation of social insurance, extending it to household members and persons running special divisions regardless of the area of agricultural land, if the annual value of agricultural production was equivalent to at least 50 quintals of rye and the division was subject to land tax. The obligation to insure two-professionals who, at the same time running an agricultural holding, were employed in state-owned enterprises was maintained²⁵.

Therefore, insurance cover was extended not only to farmers running agricultural holdings and their spouses, but also to household members. Within the meaning of Article 2(2) of the 1982 Act, they were the farmer's family members or other persons working in an agricultural holding and remaining in a common household with the farmer, who were at least 16 years of age and were not subject to compulsory insurance under other provisions, for whom work in an agricultural holding constituted their main source of income. The definition of a household member was further specified in the Regulation of the Council of Ministers of 28 March 1983 on the implementation of certain provisions of the Act on social insurance of individual farmers and members of their families²⁶. Paragraph 2 of the regulation provided that in determining the obligation to insure household members, it shall be deemed that:

- 1) a household member remains in a common household with a farmer, if he/she resides on the area of an agricultural holding run by the farmer or in its immediate vicinity (§ 2 section 1 point 1);
- 2) work in an agricultural holding constitutes the main source of income for a household member, if he/she does not receive income from other sources in an amount exceeding a half of the lowest monthly wage in the socialized economy (§ 2 section 1 item 2);

24. H. Pławucka, *Ubezpieczenie społeczne indywidualnych rolników*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 1983, nr 4(83), p. 11–12.

25. Cf. the speech by the rapporteur G. Reman at the session of the Sejm on 13–14.12.1982, p. 14–15.

26. Rozporządzenie Rady Ministrów z 28 marca 1983 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. nr 21 poz. 94 ze zm.

The birth of the system insurance of retirement benefits in agriculture at the turn of the 1980s.

- 3) work on the agricultural holding does not constitute the main source of income, if the farmer is in secondary or higher education or the farmer proves that the farmer is an invalid of the 1st or 2nd group or of the 3rd group, if the farmer is totally unable to work on the agricultural holding (§ 2(2)(1));
- 4) a person who is not a member of the farmer's family is not considered to be a household member if the nature of the work performed by him/her indicates that he/she should be employed under an employment contract (§ 2(2)(2)).

Under this law, a household member became entitled for the first time to independent pensions and other benefits accruing to active farmers. In relation to previous regulations, this is a very important change, because previously household members enjoyed only a limited range of benefits (medical benefits, accident benefits and a supplement of PLN500²⁷). The 1982 Act equated work on a farm with work in socialized establishments.

Under the Act, a mixed contribution was applied: a personal contribution, the same for all insured persons, and a differential contribution, the amount of which depended on the number of converted hectares held, or, in the case of a special section, 5% of the estimated income from that section. A minimum premium was set that applied for each insured person. On the other hand, no upper limit for the contribution was set (Section 43(1) and (2) of the 1982 Act).

The general rules for granting pensions were similar to the 1977 Act, but for the first time a basic pension amount was set at the level of the lowest occupational pension²⁸. A positive change was the break with the rule of paying one benefit jointly to both spouses. The consequence of this change was that each of the spouses was granted a separate benefit, which resulted in the necessity for each of them to meet the conditions for acquiring the right to a disability benefit. Under the previous legislation, it was sufficient for only one of the spouses to meet the conditions for retirement or disability pension. This meant that a pension was available even to a spouse who did not meet the conditions. The fact that each spouse was entitled to a separate retirement pension under the 1982 Act also made it necessary to divide between them the amount of the increase in such benefits on account of the value of

27. According to the official 1982 exchange rate, one U.S. dollar cost 84. 823 Polish zlotys in foreign currency. On the other hand, in domestic trade the black-market USD exchange rate was much higher and fluctuated between 410 and 466 zlotys per one American dollar, cf. <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=kurs+dollar+1982>. As a result of hyperinflation in the following years, the black market price of the dollar rose first to several thousand, and by the end of the 1980s even to over a dozen thousand zlotys (October 1989 the price of the US dollar was at 14 thousand zlotys, and then in December it fell to 7 thousand zlotys). For this reason, since 1986 a permanent mechanism of pension and disability benefit indexation has been adopted, which will be discussed later in this paper.

28. W. Jagła, *op. cit.*, p. 44.

The birth of the system insurance of retirement benefits in agriculture at the turn of the 1980s.

agricultural products sold to socially-owned entities (Art. 19(6–8) of the 1982 Act) and the increase in the amount of benefits in connection with the transfer of a holding to the State (Art. 22(5) of the 1982 Act), or waive the right to use the dwelling and the farm premises free of charge (Article 22, section 2 of the 1982 Act).

In the initial period of the law's operation, 4 percentage thresholds were established for calculating the increase in the value of sales of agricultural products:

- 1) 0.8% of the sales value up to PLN 50,000,
- 2) 0.6% of the surplus of the sales value over PLN 50,000,
- 3) 0.5% of the surplus of the sales value over PLN 50,000 to PLN 1,000,000,
- 4) 0.4% of the surplus of the sales value over PLN 1,000,000 (Art. 19 sections 1 and 2 of the 1982 Act).

The conditions for acquiring the right to disability benefits for a farmer and his/her spouse and for household members have been defined separately. The household did not have to hand over the farm (which was obvious) and show that he had sold agricultural products of a certain value. As far as the prerequisites for obtaining pension for a farmer and his/her spouse are concerned, the law maintained the retirement age for farmers at the current level, which was 60 years for women and 65 years for men. The legislature continued to make entitlement to the pension contingent on the sale of a certain volume of goods to the state, based primarily on economic motives. However, the premise concerning obtaining a specific value of sales of agricultural production to socially-integrated economy units was formed differently than before. It was required not only for farmers transferring a farm to a successor, but also for farmers transferring farms to the state. The second difference is a change in the way sales values are determined. In previous regulations this indicator was established in amount and on the grounds of the discussed Act of 1982 – in percentage terms, taking into account the value of not less than 5 quintals of rye per year from each converted hectare, calculated according to the purchase price valid in the given calendar year (Article 15 paragraph 1 point 3 of the Act of 1982). Compared to earlier legislation, this regulation took into account the class of land, which was undoubtedly a factor in the size of production²⁹. However, not all farms achieved the set standards. According to J. Świdorski's estimation, in 1983 on average about 22% of farms up to 10 ha did not reach the required level of sale of agricultural products to the state economy units³⁰.

The condition concerning the existence of a defined period of running an agricultural holding or work in an agricultural holding and payment of contributions

29. H. Pławucka, op. cit., p. 18–20.

30. Świdorski J., *Czy taki system emerytalny dla rolników*, Warszawa, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1989.

for social insurance of individual farmers (at least 25 years in the case of men and at least 20 years in the case of women) remains unchanged. Due to the fact that the obligation to pay social insurance contributions for farmers was introduced only as of 1 July 1977, no farmer could meet the abovementioned condition, therefore, as in the previous act, a rule was introduced that if a farmer paid social insurance contributions for farmers for the period from 1 July 1977 to the end of the month in which the transfer of the farm took place, this condition shall be deemed to be fulfilled³¹. The Act linked the right to a pension to the obligation to pay contributions³². In order to determine the periods of insurance on which the right to a pension depended, account was also taken of the periods of running a farm or working in a farm after turning 16 before 1 January 1983, as well as the periods of employment or periods equivalent to periods of employment within the meaning of the provisions on retirement provision for employees and their families (Article 17 of the 1982 Act).

The last condition for obtaining the right to an old-age pension was the obligation to transfer, free of charge, to the successor or to the State, an agricultural holding whose value had not decreased over the last 5 years prior to the transfer, unless the decrease in the value of the holding was due to reasons beyond the farmer's control (art. 15 sec. 1 item 4 of the 1982 Act).

The rules regarding the transfer of agricultural holdings have been maintained. The successor had priority in taking over the farm³³. A farm could be transferred to several successors provided that this resulted in an improvement of the area structure. The transferees included the entire farm with buildings and livestock. If the successor agrees, the farmer may exclude the parcel of land on which the dwelling was built from the transferred holding³⁴.

The Act of 14 December 1982 abolished the obligation to transfer an agricultural holding by way of a contract drawn up by the head of the commune. The holdings were transferred to the successor in the form of a notarial deed³⁵. The Act imposed on the successor the rights and obligations relating to the running of the farm, except for debts for unpaid social security contributions for farmers. The successor could not dispose of all or part of the real estate comprising the farm before the expiry of 10 years from the date of the takeover, unless it had received permission from the local state administration authority (Article 55 of the 1982 Act). If the

31. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 18 lutego 1993 r., III Aur 21/93, Portal Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Białymstoku.

32. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 19 stycznia 1993 r., III Aur 570/92, Portal Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Poznaniu.

33. H. Pławucka, op. cit., p. 11–23.

34. A. Lejk-Kępką, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych...*, op. cit., p. 12–13.

35. W. Jagła, op. cit., p. 44.

farmer had no one to transfer the farm or if the successor did not meet the conditions for acceptance or refused to accept it, the farm was taken over by the state at the request of the farmer. From the farm transferred to the state, the farmer could exclude and retain ownership of the parcel of land on which the buildings or part of them were erected, as well as livestock and dead stock (Article 57(1) of the 1982 Act). The transfer of an agricultural holding to the state took place on the basis of a decision issued by a local state administration body (Article 59, section 3 of the 1982 Act). The 1982 Act was particularly attractive for farmers who were transferring their farms to successors, as it enabled them to receive the benefit before reaching the retirement age. Pursuant to section 21 of the 1982 Act, each spouse transferring an agricultural holding to a successor was entitled to claim from the successor a cash benefit equal to at least half of the basic retirement pension. However, the amount of benefit a farmer could receive depended on the financial capacity of the successor and the justified needs of the farmer.

The Act also made changes to the suspension of disability benefits. The rules for suspending or reducing these benefits are related to, among other things, employment or income from other sources. They were analogous to those in the employee system (Articles 81–86 of the Pension Act)³⁶. Implementing Regulation³⁷ considered as one of these other sources the operation of an agricultural holding or special division of agricultural production. Thus, earning by a pensioner an income from an individually run agricultural holding with an area determined for tax purposes or from special divisions of agricultural production in excess of the specified norms, was a premise for suspending the right to benefits collected under the Act of 14 December 1982. Pursuant to Art. 37 section 1 of the 1982 Act, payment of a pension was suspended if the person entitled to the benefits continued to run an agricultural holding or a special division of agricultural production. Moreover, according to Article 37(2) of the 1982 Act, the use of an agricultural holding, even after it has been transferred to a successor, results in the suspension of the right to disability benefits³⁸.

As of 1986 a fixed mechanism of pension and disability benefit valorization was adopted, which provided for an annual increase in pensions by such percentage as the increase in the average monthly remuneration in the socialized economy in the

36. Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, Dz. U. 1982 nr 40 poz. 267, nazywana dalej "emerytalną".

37. Rozporządzenie Rady Ministrów z 7 marca 1985 r. w sprawie osiągnięcia wynagrodzenia lub innych dochodów przez osoby uprawnione do emerytury lub renty, Dz. U. nr 40 poz. 197 ze zm.

38. I. Jędrasik-Jankowska, *Prowadzenie gospodarstwa rolnego lub dalsze jego użytkowanie jako przesłanka zawieszenia prawa do emerytury lub renty*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne", Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, nr 8/88, p. 51–52.

preceding year, but not more than by 150% of the amount of the increase in that remuneration. According to the adopted rules, as of 1 March each year pensions granted before 1 January of the previous year were valorised. It was in force until 1990³⁹.

Significant changes were introduced by the amendment of the Law of 24 February 1989 on social insurance of individual farmers and members of their families⁴⁰. It abolished the requirement to sell agricultural produce on which entitlement to a pension depended, and reduced the entitlement to benefits for those who own a farm by increasing the lower limit on the area of the farm from 0.5 ha to more than 1 ha. The amendment takes into account a long-standing proposal to abolish the obligation of double social insurance for two-professionals – the so-called peasant workers. Since the beginning of the social insurance system for farmers, i.e. since 1977, until 1989, there was an obligation to provide double insurance for two-professional farmers, i.e. people who combined work on the land with employment outside agriculture. As a result, it was possible to receive pension benefits from both the general and the agricultural social insurance system. In the case of acquiring the right to two of the above-mentioned benefits, one and a half benefits were paid to the entitled person – the more favorable one in full, and the other half. However, on the basis of the Law of 24 February 1989, which amended the provisions on social insurance for individual farmers and members of their families, both the obligation of double insurance for two-professional farmers and the possibility to collect two pension benefits were abolished and a solution based on mutual crediting of insurance periods with pension rights was introduced. As a result, it became possible to collect only one pension: from the general or agricultural social insurance system.

In addition, the amendment to the Act has led to a relaxation of the rules concerning the transfer of an agricultural holding. In case of lack of a successor or refusal to take over the agricultural holding by a successor, the Act allowed for the possibility of transferring the agricultural holding in consideration to any other natural or legal person. The condition concerning the transfer of an agricultural holding of undiminished value during the last 5 years before the transfer was maintained only for the successor. If, on the other hand, the reduction in the value of the holding took place for reasons beyond the farmer's control or as a result of the division of building plots for children or grandchildren, the farmer did not lose his right to an old-age pension.

In the last year of the Act's validity (1990), the possibility was introduced to lease an agricultural holding to a person who is not a spouse, descendant, descendant's

39. A. Lejk-Kępka, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych...*, op. cit., p. 13–15.

40. Ustawa z 24 lutego 1989 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1989 nr 10 poz. 53.

The birth of the system insurance of retirement benefits in agriculture at the turn of the 1980s.

spouse or a person remaining in a common household with the farmer. However, the lease had to be for a period of not less than 10 years. Thanks to this solution, the farmer did not have to dispose of the ownership of the farm.

The rules for calculating the amount of agricultural pensions were also changed. Since 1989, the increase in the agricultural pension due to the sale of agricultural products was granted not only to socially-owned entities but also to entities purchasing agricultural products. After the amendment of this law, the pension was increased by 0.5% of the sales value (previously from 0.8% to 0.4% for a given sales value, corresponding to the sales value of up to PLN 50,000–1,000,000.) In order to determine the increase, account was taken of the average annual value of marketed agricultural products during the 10 calendar years preceding the date of transfer of the farm or of a shorter period if the farm was operated for less than 10 years. The value of sold agricultural products was subject to valorisation corresponding to changes in purchase prices. A farmer who transferred an agricultural holding to the state free of charge was entitled to an increase in pension by virtue of the value of the transferred land, orchards, fruit bushes and other plantations, forests, buildings by 0.3% of the total value of these components (Article 22, paragraph 1).

After the amendment of the 1982 Act, from 1 January 1989 to 31 December 1990, all increases were determined by a percentage rather than an amount, and the value of sales of agricultural products did not affect the right to an agricultural pension. Persons working on farms, the so-called household members, acquired the right to pension benefits in the amount equal to the lowest worker's pension without any increases.

The 1982 Act introduced a sweeping reform of the social security system. Over the course of its existence, the number of insured increased significantly (nearly five and a half million active farmers), and the number of benefits paid increased by about 90%. The solutions applied in the act contributed to strengthening the social function of insurance and brought the social insurance system of farmers much closer to the employee system (conditions for acquiring the right to pension – age, length of service; insurance against accidents at work, types of benefits received, etc.)⁴¹.

The law granted the right to a separate pension to each spouse, introduced the possibility of transferring an agricultural holding not only to a successor but also to another natural or legal person or several successors, made it possible for farmers to take early retirement in exchange for transferring an agricultural holding and reaching a specific retirement age, made the lowest agricultural pension equal to the lowest labour pension, introduced two pension components: baseline and increase.

---

41. J. Łopato, *op. cit.*, p. 60.

From March 1986, annual pension adjustments were introduced and the option to retire without transferring the farm was granted on a limited basis⁴².

Despite the introduction of many positive changes in the social insurance of individual farmers and members of their families, attention should also be drawn to fundamental drawbacks. The main issue here is the lack of correlation between the premium paid and the amount of benefits to which one is entitled. According to D. Puślecki, the scope of insurance was rigid, which prevented the interested parties from choosing specific elements of insurance and its scope. Legal regulations carried out in 1989–90 led to a decrease in the number of insured persons by increasing the area threshold, which, with unchanged principles of financing the system and the then high inflation or increased expenditure on benefits, resulted in the collapse of the social insurance system⁴³.

Summary

As can be seen from the study, both the rules of granting and calculating pension benefits have changed over the years. These changes were dictated by restructuring in the social and economic policy of the country, criticism of the previous solutions by farmers themselves and the need to adjust the farmers' pension system to the employees' pension system.

Therefore, it is worth noting the groundbreaking issues in this area which were introduced in the Acts of 1977 and 1982, discussed in turn, with regard to the rules of calculating social insurance contributions and shaping pension benefits:

- the level of contributions was based on the economic potential of the holding, i.e. a larger holding paid higher contributions;
- pensions paid increased more slowly than the factor determining them, which was the sale of agricultural products to state or cooperative economic units. The increase in sales was therefore not accompanied by a proportionally higher pension or disability benefit;
- the rules for calculating contributions and shaping pensions and invalidity benefits respected the principle of solidarity among insured farmers, but limited only to farms with sufficiently large commodity production. The required minimum annual farm sales were PLN 15,000 in 1977–1982 and the equivalent

---

42. A. Lejk-Kępka, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych...*, op. cit., p. 25.

43. D. Puślecki, *Spoleczne ubezpieczenie wypadkowe rolników. Zagadnienia prawne*, Warszawa – Poznań, Polskie Wydawnictwo Prawnicze "IURIS", 2011, p. 48.

The birth of the system insurance of retirement benefits in agriculture at the turn of the 1980s.

of 5 dt of rye⁴⁴ per hectare for the years 1983–1990. These conditions were often difficult to meet for the majority of small farms focused on self-supply, run mainly by peasant workers. As a result, many holders of such farms did not receive a pension benefit, despite having paid the full insurance premium. They could only obtain them if the farm was transferred to the state free of charge. This possibility was maintained until 1985⁴⁵.

The Act of October 27, 1977 on old-age pensions and other benefits for farmers and their families was intended to achieve social and economic goals by harmoniously linking social considerations with production, which in a way was a continuation of the goals set for the previous regulations on the protection of farmers. On the other hand, the Act of 14 December 1982 on insurance of individual farmers and members of their families was aimed at extending the scope of benefits and bringing it clearly closer to the solutions of employee insurance⁴⁶. This manifests itself in a significant extension of the catalogue of benefits for farmers, a similar shaping of their prerequisites and size, as well as a broader reference to social insurance regulations for employees in matters not regulated⁴⁷.

As it results from the above that the legal provisions in force in 1977–1988 governing the granting of agricultural pensions and allowances, by making not only their amount, but also the right to these benefits dependent on the amount of production in an agricultural holding, apart from pursuing a social objective, primarily supported the state's agricultural policy with respect to stimulating the growth of agricultural production and the sale of these products to state economy units.

To sum up, until 1990 all methods in the field of social security for farmers were closely related to the agricultural policy in our country and the attempt to influence the structure of farms. This is particularly evident in the provisions of the 1977 Act on old age provision and other benefits to farmers and their families. It should be noted that the shaping of the structure with regard to insurance in agriculture was mainly associated with the transfer of private property of farms to the State Treasury. This was very disadvantageous for the farmers themselves, as they lost their so-called paternal and property. Over the years, the goals of our state's agricultural policy have changed, and with them other regulations. The dominant element

44. Deciton [dt] – a unit of measurement used in agriculture. It replaced the previously used unit of measure in the form of the quintal. This measure is primarily given in the calculation of agricultural crops, <https://www.jednostek-miary.info>, access 9.08.2021.

45. W. Jagła, *Problemy ubezpieczenia społecznego rolników*, red. W. Józwiak, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Państwowy Instytut Badawczy, 2014, p. 18.

46. E. Nasternak, *Prawo do emerytury rolniczej*, Warszawa, Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, 2017, p. 68–69, <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/>, access 3.01.2020.

47. H. Pławucka, op. cit., p. 11.

became the treatment of benefits as an equivalent for an agricultural holding which the farmer – in exchange for a pension – disposed of free of charge to a successor or the state. In this way, two objectives were pursued: an economic one and a social one, providing social security for farmers in case of disability and old age.

Bibliography

- Jągła W.**, *30 lat ubezpieczenia społecznego rolników – uwagi i refleksje*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2009, nr 34.
- Jągła W.**, *Problemy ubezpieczenia społecznego rolników*, red. W. Józwiak, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, 2014.
- Jędrasik-Jankowska I.**, *Prowadzenie gospodarstwa rolnego lub dalsze jego użytkowanie jako przesłanka zawieszenia prawa do emerytury lub renty*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, nr 8(88).
- Kłos B.**, *Ubezpieczenia społeczne rolników a rozwój obszarów wiejskich*, Studia BAS, Polska Akademia Nauk, nr 4(24), 2010.
- Kobielski W.**, *Kierunki zmian w systemie społecznego ubezpieczenia rolników* [w:] *Ubezpieczenie społeczne i zdrowotne w rolnictwie*, red. J. Jastrzębska, Lublin 2003.
- Lejk-Kępka A.**, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych oraz ustalania wysokości tych świadczeń. Krótki rys historyczny*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2002, nr 4(16).
- Lejk-Kępka A., Ociepa M.M.**, *Zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej. Niektóre problemy interpretacyjne*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2005, nr 4(28).
- Łopato J.**, *Zabezpieczenie społeczne rolników w Polsce Ludowej (1944–1989)*, Warszawa, Uniwersytet Warszawski, 1990.
- Nasternak E.**, *Prawo do emerytury rolniczej*, Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, Warszawa 2017, <https://repozytorium.uwb.edu.pl>, access 3.01.2020.
- Pławucka H.**, *Ubezpieczenie społeczne indywidualnych rolników*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, Warszawa 1983, nr 4(83).
- Puślecki D.**, *Społeczne ubezpieczenie wypadkowe rolników. Zagadnienia prawne*, Warszawa – Poznań, Polskie Wydawnictwo Prawnicze „IURIS”, 2011.
- Rozporządzenie** Rady Ministrów z 9 grudnia 1977 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. nr 37 poz. 166.
- Rozporządzenie** Rady Ministrów z 28 marca 1983 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. nr 21 poz. 94 ze zm.
- Rozporządzenie** Rady Ministrów z 7 marca 1985 r. w sprawie osiągnięcia wynagrodzenia lub innych dochodów przez osoby uprawnione do emerytury lub renty, Dz. U. nr 40 poz. 197 ze zm.
- Świdorski J.**, *Czy taki system emerytalny dla rolników*, Warszawa, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1989.

The birth of the system insurance of retirement benefits in agriculture at the turn of the 1980s.

Ustawa z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, Dz. U. 1977 nr 32 poz. 140.

Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1982 nr 40 poz. 268.

Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, Dz. U. 1982 nr 40 poz. 267.

Ustawa z 24 lutego 1989 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1989 nr 10 poz. 53.

Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.

Wierzbowski B., *Ubezpieczenia społeczne a inne systemy świadczeń w rolnictwie. XV lat ubezpieczenia społecznego rolników w Polsce*, Warszawa 1993.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 19 stycznia 1993 r., III Aur 570/92, Portal Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Poznaniu.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 18 lutego 1993 r., III Aur 21/93, Portal Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Białymstoku.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 16 lipca 2014 r., III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, sygn. akt III AUa 1941/13, Portal Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Białymstoku.

received: 29.07.2021
accepted: 09.09.2021

